

Av ålder har Herrens bön i nattvardsmässan utförts på ett mera högtidligt sätt. En relik härav äga vi i den nuvarande ordningen för nattvardsmässa däri att vi alltfört inleda Fader vår med uppmaningen: »Låtom oss nu alla bedja såsom vår Herre Jesus Kristus själv har lärt oss». Denna uppmaning har ju, som bekant utslutits i den förkortade, nattvardslösa mässan.

Tidigare ägde Fader vår sin egen solenna ton. Här i Sverige har man under reformationstiden upptagit en något enklare ton, som väsentligen bygger på samma tema som den prefationston, vilken våra medeltida missalen upptaga sub nota ferialis (jämför min uppsats: En prefationston, denna tidskrift 1935 s. 100 ff.). Enligt reglerna för orationerna har givetvis dock Herrens bön utförts med en enda tuba. Med denna orationston trycktes Fader vår under 1500-talet i de olika svenska mässupplagorna.

På omstående sida meddelas den nuvarande texten till Herrens bön underlagd den gamla svenska reformationstidens ton. Det torde icke kunna anses föreligga hinder för att den vackra, av ålder helgade sedvänjan att recitera Herrens bön i högmässan, återupptages, nu när prefationen återvunnit sin gamla plats. Den lämpliga tonhöjden, med tuba på c, b eller a väljes vid utförandet.

Arthur Adell.

Om kyrkoskrud i Stockholm.

Den kyrkliga skrudens praxis i vårt land är ännu ganska okänd. För en kunnig och intresserad forskare vore det utan tvivel en intressant uppgift att kartlägga denna sida av kyrkans liv. Kyrkornas inventarieförteckningar, kyrkliga statuter och synodalbeslut äro för en sådan undersökning viktiga dokument. Likaså de handlingar, som folkminnesforskningen har sammanbragt.

I denna tidskrift har dåv. komminister Jan Redin i en instruktiv artikel behandlat »Prästens skrud i Linköpings stift under 1600-talet»¹⁾. Bland övrig kyrklig skrud och prydnad omnämner han också korkåporna och polemiserar i detta sammanhang mot K. H. Johanssons uppfattning, att dessa skulle vara »rester från för-reformatorisk tid, som man bevarat». Redin hävdar nu på grundval av sina egna forskningar, att det funnits »en levande tradition

¹⁾ Jan Redin, Prästens skrud i Linköpings stift under 1600-talet (i Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv, nr. 3 1940, sid. 73 ff.).

för bruket av korkåpor ännu vid århundradets slut». Vid tiden för kyrkolagens tillblivelse hade sålunda denna skrud ännu icke övergått till »att vara uteslutande biskopsskrud» utan betraktades såsom »vanlig skrud och prydnad» för det gemena prästerskapet.

I det följande skall nu uppvisas, huruvida denna uppfattning också gäller för Stockholms vidkommande. Det vore kanske av ett visst intresse att i någon mån försöka klarlägga den praxis, som på denna punkt härskade i landets huvudstad. Det gäller alltså först här att genomgå beståndet av kyrkoskrud i Stockholms församlingar — speciellt under stormaktstidevarvet.

Stockholms huvudkyrka, Storkyrkan, uppvisar i en inventarieförteckning av år 1684 icke mindre än 3 korkåpor, som sägas vara »duglige och bruklige»: »En stoor Choor Kåpa af fiyn hwijt Silfwer duuk medh stora blommer», »En dito af blommerat Gyllenduuk med broderat randh rundt omkring», samt »En dito Kåpa af hwiitt blommerat Sijdentygh och een hög broderat rand framman till». Dessutom funnos i Storkyrkan flera korkåpor, som sägas vara »gambla och obruklige». Att dessa senare varit dyrbara plagg ser man av några intressanta anteckningar i inventarieförteckningen. År 1684 heter det sålunda om en korkåpa, att »den öfrige deelen ähr borttstuhlen». Om en annan säges »störste deelen wara borttstuhlen» och om en tredje: »dhet bästa af Choor-kåpan är borttstuhlet».

Jakobs kyrka ägde år 1655 ingen korkåpa. Åtminstone nämnes vid denna tid i en uppbördsräkning endast 5 stycken mässhakar¹). Men i den tidigaste egentliga inventarieförteckningen av år 1744 upptages också en korkåpa »med gyllendukzboten och inwäfdä röda, gröna och bruna sammetzblommor». Dessutom nämnes här »En under kopa», vid vilken står anmärkt i kanten: »kan säljas». Tydligt avses ett super pellicium eller också en vanlig mässhake. Även i Storkyrkan synes man nämligen under 1700-talet — enligt några räkenskapsuppgifter — ha begagnat en mässhake under korkåpan i stället för det ursprungliga röklinet²).

S:ta Clara församlings korkåpa upptages i samtliga inventarieförteckningar från åren 1754, 1764, 1794 och 1795—1801 med anteckningen »brukas wid högtidsdagar».

I Klosterkyrkan eller Ridderholmskyrkan fanns år 1675 en korkåpa »aff Gyllenduuk med rijkt pärlestickarearbete och löskrage med pärlar». På 1700-talet nämnas här flera korkåpor. En av dem såldes år 1777 »för 750 D. Kopp:mt». Intressant är, att samma kyrka också ägde »Femb stycken Messhakebandh till Mässhakarne». Tydligt avses här stolar.

I Maria församlings inventarieförteckningar påträffas år 1642 »1 koorkopa af Swart Sammet med Gyldenlister omkring». Här

¹) Acta ecclesiastica: Stockholm i R. A. Räkningen dat. 30 dec. 1655.

²) Kyrkorådsprotokoll den 9 mars 1702: K. III: 2: 1696—1715, Stockh. Stads arkiv.

nämnas också en hel serie »Ermkläder», med vilket säkerligen åsyftas maniplar¹⁾).

I Finska kyrkan funnos år 1634 »än gammal Choorkappa af Bruun Sammet», kantad med pärlor och en korkåpa »uthaf grönt sammet». Kyrkan ägde också tvenne »Messeband på halsen» — tydligen stolor samt icke mindre än 3 stycken dalmatikor, av vilka 2 voro gamla, men den 3:dje synbarligen ett nyförvärv.

Kungsholms församling var till en början ganska dåligt försedd med kyrklig skrud. I en inventarieförteckning från år 1672 nämnes en enda mässhake, som dock var »en kostelig Mässhake»²⁾. Inventarieförteckningen av år 1692 upptager också »Een Chorkåpa af guld och silfwer duk med gröna turbins lister omkring». Den hade skänkts till kyrkan år 1688 av fru Anna Flemming. Ännu år 1750 står denna korkåpa främst bland mässkläderna.

Från Katarina församling finns en redogörelse för inventarierna av klockaren Erik Simonsson år 1671. Där nämnes bland »Mässläder» även »En kårkåpa förährat». Då Katarina församling tillkom först år 1654 genom delning av Maria församling torde väl denna skrud vara skänkt någon gång mellan åren 1650 och 1670. År 1742 heter det förmodligen om samma kåpa, att den nu är »obrukelig». Men någon ny synes man då icke ha erhållit i den gamla kåpans ställe.

Hedvig Eleonora församling har tydligen icke ägt någon korkåpa. I inventarieförteckningen år 1671 nämnes blott en mässhake och år 1679 två sådana.

Vad sedan hovförsamlingen beträffar upptager inventarieförteckningarna från åren 1676—1681 ingen korkåpa. Sannolikt hänger detta samman med den liturgiska asketism, som präglade denna församling under en god del av 1600-talet. Och där bakom låg utan tvivel reminiscenser från Karl IX:s kalvinism. Han hade år 1602 skapat en särskild ordning för Slottskyrkans gudstjänstliv.

Man kan alltså konstatera, att i Stockholms församlingar fanns ett bestånd av korkåpor. Flera sådana hade tydligen tillkommit under 1600-talet. Och åtminstone i S:ta Clara församling brukades korkåpan på högtidsdagarna under 1700-talet.

Att korkåporna vid denna tid använts såsom biskopsskrud är ju ingenting anmärkningsvärt. Kyrkoordningen av år 1571 föreskrev, att biskoparna och förövrigt även de tjänstgörande assistenterna skulle vara klädda i denna skrud. Biskop Laurelius i Västerås bestämmer i sitt kyrkolagsförslag på 1600-talet, att vid biskopsvigning skall ordinator och ordinandus vara klädda i korkåpor, medan de två assisterande stiftsprästerna »måge hafwa på

1) Maniplarna voro ytterst sällsynta i 1600-talets kyrkoinventarier, se Redin, 77. — År 1674 skänkte Maria förs. till Simonstorps socken i Östergötland »2 st. munckeråckar med två silwerknappar i warje råck».

2) Palmsköld. 273 i Upsala universitetsbibl.

sigh chorkappa eller messekläder»¹⁾. I ett annat av dessa kyrkolagsförslag från ungefär samma tid, författat av biskop Erik Emporagrus i Strängnäs, heter det, att de assisterande prästerna skola »framgå i messekläder»²⁾. Ett exempel kan också nämnas från prästeståndets protokoll av år 1675. Rikskanslern, heter det där, hade på K. Majts. befallning förordnat, »at Episcopi och Superintendenter sigh förskaffa skulle till Cröningz högtijden Chorkåpor»³⁾. Man borde, fortsätter protokollet, införskaffa dessa skrudar från Stockholm samt runtomkring Upsala på landet, »nembl. Simtuna, Weeckholmen, Nääs, Danmark». Tydligt utgick man från, att korkåpor skulle finnas icke endast i Stockholm utan också på den uppländska landsbygden⁴⁾. Vid en senare kröningshögtid år 1697 fingo biskoparna befallning att kläda sig i »Chorkåpor, men hwad Underkläder som skulle användas kunde man icke säga»⁵⁾. Såsom redan tidigare uppvisats, använde man några år senare mässhake under korkåpan.

Men korkåpan begagnades också vid andra tillfällen. Så var t. ex. fallet vid kyrkoherdeinstallation. Biskop Emporagrus säger, att vid en sådan högtid bör »han, som instelningen förrätta skal, klädd i chorkappa eller sine egne kläder» framgå till altaret⁶⁾. Detsamma gällde även kyrkoinvigningar. I en berättelse om Skås kyrkas invigning den 13 januari 1701 heter det, att processionen med prästerna tågade fram till altaret två och två »alla klädde i mässhaker och kiortlar och *Probsten effterst allena i een Chorkåpa*»⁷⁾. Här var det alltså prosten som i egenskap av biskopens ställföreträdare bar korkåpa.

I Stockholm har nu prästerskapet burit denna skrud — dock troligen icke kaplanerna utan endast kyrkoherdarna. Fransmannen Charles Ogier berättar sålunda, att han på juldagen år 1634 i Storkyrkan såg tvenne präster officiera vid altaret. Den äldste var klädd i korkåpa, medan den andre, som assisterade, bar mässhake⁸⁾. Korkåpan var här tydligen kyrkoherdens speciella ämbetskrud. I Storkyrkan funnos ju annars — såsom ovan påvisats — flera korkåpor, som kunde använts vid en sådan högtidsgudstjänst. Tydligt kan den assisterande prästmannen historiskt betraktas

1) KOF. II: 1. sid. 336.

2) KOF. II: 2, sid. 230.

3) Prot. 17 sept. 1675: A 4: 1672, 1675, 1678 i Prästeståndets arkiv i R. A.

4) I Helga Trefaldighets församling (Upsala landsförs.) funnos år 1637 »Korkåpa en ny och en gammal, se L. I. 2, Inventariefört. i Upsala landsarkiv.

5) Prästeståndets prot. den 11. dec. 1697 A 8: 1697 i Prästeståndets arkiv i R. A.

6) KOF. II: 2, sid. 208.

7) Acta ecclesiastica, vol. 3 i R. A.

8) Sigurd Hallberg, Charles Ogiers dagbok under ambassaden i Sverige 1634—1635, sid. 43.

såsom »diakon». Man kan sålunda utgå ifrån, att dessa kåpor för Stockholms vidkommande icke betraktades såsom det gemena prästerskapets skrud, men likväl ännu ej reserverade blott för biskopar. De buros framförallt av stadens kyrkoherdar.

Vid vilka tillfällen brukades nu korkåporna? Vid sidan av kyrkoårets fester ha de kommit till användning också vid andra tillfällen. I Stockholms konsistorium förordnade pastor primarius år 1685, att »Pastores (d. v. s. stadens kyrkoherdar) tillijka med honom skola kläde wara i Chorkåpor, när som endera dagen den Ryska Legaten skall i Stora Kyrckien hålla sin Korsskyssningh». Och kyrkoherdarna förmanades härvid, »att sigh med wackra Kåper försee» ¹⁾. Några år senare berättas om »den Sollene Eedsact, som uthi Storkyrkan hållas skall», tydligen för vissa utländska sändebud: »Något för än hans Kongl. Majt. kommer in uthi kyrkian skohle de 5 Präster som wid altaret förordnats at upwachta, wara där stellte, uthi kåpor och bästa Chorhabiter uthkläde, hwilke under Predikan på een bänk widh een sijda sittia skohla» ²⁾. Pastor primarius skulle sedan hålla predikan. Med kännedom om den stora rangskillnad, som rådde bland Stockholms prästerskap är det väl motiverat att antaga, att dessa präster voro stadens kyrkoherdar och medlemmar i konsistoriet.

Ytterligare exempel kunna lämnas, som visa bruket av korkåporna i huvudstaden. År 1701 hölls i Storkyrkan en tacksägelsegudstjänst med anledning av Karl XII:s seger över ryssarna. Vid denna gudstjänst, berättas det, att pastor primarius kyrkoherde Iser steg upp på predikstolen »med en kostelig habit, klädd med en skiön wäst under och kyrkionnes bästa Chorkåpa öfwer, som öfwermåttan zirade och beprydde Församlingen» ³⁾. Och strax därefter tillägges, att Iser bar samma skrud år 1683, »tå den store Ryske Ambassadeuren med sin store Swite i kyrckian aflade sin Eed, att hålla ett wärdeligt Fredhsförbund» ⁴⁾. Vid invigningen av predikstolen i Storkyrkan följande år predikade ävenledes pastor primarius Iser »klädd med en skiön blomerat underwäst och kyrckiones bästa Chorkåpa uppå sigh» ⁵⁾.

Sammanfattar man nu resultatet av denna undersökning, kan man fastställa, att korkåporna under 1600-talet och början av 1700-talet brukats i Stockholm vid stora högtidliga tillfällen. Huruvida denna skrud kommit till användning vid brudvigseln — såsom Redin förmodar — har jag icke kunnat finna någon uppgift på. Korkåporna synas också ha burits speciellt av stadens kyrkoherdar — icke endast av pastor primarius, för vilken man vid början av 1700-talet hade begärt biskops namn och värdighet. Men uppen-

¹⁾ Stockholms konsistorii prot. 24 okt. 1683.

²⁾ Acta consistorii Holmensis 1687.

³⁾ Kyrkorådsprot. 5 febr. 1701: K. III: 2: 1696—1715 i Stadsarkivet.

⁴⁾ ibm.

⁵⁾ Kyrkorådsprot. 9 mars 1702.

barligen var korkåpan icke en skrud, som tillkom det gemena prästerskapet, enkannerligen kaplanerna. I alla händelser kan man konstatera, att korkåpan ej kan betraktas såsom blott en rest från förreformatorisk tid. Det har verkligen funnits — även för huvudstadens vidkommande — »en levande tradition» för bruket av denna skrud. Man får också här taga med i beräkningen, att i Stockholm voro resurserna för ett rikare gudstjänstliv vida större än på landsbygden.

Under 1700-talet skedde mestadels en förskjutning. Många kåpor såldes. I somliga församlingar omändrades de till mässhakar eller till altarkläden. Så var t. ex. förhållandet i Ridderholmskyrkan. Endast de stora och förmögna församlingarna synas på denna punkt ha bevarat traditionen.

Dock kan man påstå, att korkåpan ännu ett stycke in på 1800-talet *icke helt* var reserverad för biskoparna. År 1835 använde sålunda kyrkoherden i S:ta Clara denna skrud, fastän nu icke längre i egenskap av kyrkoherde i Stockholm. I inventarieförteckningen från samma år heter det nämligen, att kyrkans korkåpa är avsedd »för Pastor såsom warande vice Preses i Stockholms stads consistorium». Den gamla rangordningen upptog S:ta Claras församlings kyrkoherde såsom den förnämste i konsistoriet näst efter pastor primarius i Storkyrkan.

D. Lindqvist.

Anteckningar om präst- och klockaredräkt i Stockholm.

År 1642 klagade ärkebiskop Laurentius Paulinus Gothus i prästeståndet över de »stora hofmansmössor», som somliga präster bära. Prästerskapet äro så klädda, heter det vidare, att man icke kan skilja en präst »ifrån een fougde eller borgare»¹⁾. Ärkebiskopen rekommenderar prästerna att ha en liten mössa under hatten och en underkjortel under kappan.

I Stockholm synes det nu under senare delen av 1600-talet ha varit vanligt, att prästerna buro en liten mössa under hatten. Härvidlag har dock funnits en viss skillnad mellan kyrkoherdar och kaplaner. År 1685 klagade sålunda kyrkoherden i Kungsholm på sin kaplan Anders Högman, att denne burit mössa under hatten. Kyrkoherden ifrågasätter, »om Capellanerne är tilläteligt bära myssor, fast Pastores dem bruka»²⁾. Anders Högman kommer in i kyrkan såsom en påve »med hatt och myssa på huvudet» heter det vidare.

1) Prästeståndets prot. A I: 1641—1649 i Prästeståndets arkiv i R. A.

2) Stockholms konsistorii prot. 13/7 1685.